

Mudéjar (Müdeccen) Mimarisi'nin İspanya Mimarlık Tarihi Referans Kaynaklarında Yaşadığı Sorunlar

Problems of Mudéjar Architecture in Architectural History Survey Books of Spain

Meltem ÖZKAN ALTINÖZ

ÖZ

8. yy'dan itibaren yeşermiş olan İslamî, Hıristiyan ve Yahudi sanat gelenekleri Mudéjar Mimarisi'nin İber Yarımadası'nda 11. yy'daki oluşumuna katkıda bulunurlar. Üç büyük dinin ortak bir paydada birleşerek cömertçe uyguladığı bu üslup Katolik krallıkların Müslümanları İber Yarımadası'ndan atmaya yönelik giriştikleri askeri faaliyetlerle başlar. Müslümanların elinden alınan topraklarda bir müddet farklı inanç geleneklerine sahip toplumlar bir arada yaşamaya devam ederler. Bir arada bulunmanın sonucu kaynağında İslam Sanatı olan melez bir mimari dil oluşur. Mudéjar Mimarisi mimarlık tarihi yazımının çetrefilli konularından bir tanesidir. Mudéjar Mimarisi'nin kaynaklarını ve özelliklerini tanımlayan çalışmalar çoğunlukla İspanyol akademisyenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Akademisyenler arasında bir grup Mudéjar'ın İslami köklerinden bahsederken, bir diğer grubun ilgili sanatın Hıristiyan özelliklerini vurguladığı görülmektedir. Ancak yakın dönemde yapılan araştırmalar bu erken dönem sınıflandırmalarını değiştirerek coğrafi ve kültürel çeşitlilik konularına eğilmektedir. Bu çalışma genel olarak Mudéjar Mimarisi'nin kaynaklarını araştırmakta ve mimarlık tarihi alanında karşılaşılan kaynak, kimlik ve historiografik temelli sorunlara dikkat çekmektedir. Söz konusu tarih yazımının incelemesi, özellikle başvuru kaynaklarının değerlendirilmesi, aynı zamanda Mudéjar kavramının çevresindeki belirsiz atmosferin ve bu atmosferi ortaya çıkartan koşulların tarihsel ve bu bağlamdan beslenen terminolojik alt yapısının deşifresine yardımcı olacaktır.

Anahtar sözcükler: İber Yarımadası; İspanya; mimarlık tarihi yazımı; Mudéjar Mimarisi; referans kaynaklar.

ABSTRACT

Having lived together on the Iberian Peninsula since the 8th century, Islamic, Christian, and Jewish communities all contributed to the birth of Mudéjar architecture in the 11th century. This style, which appealed to members of all 3 religions, was generously applied following the re-conquest movements of the Christian kingdoms in the Iberian Peninsula when they sought to expel their Muslim enemies. Mudéjar architecture is a problematic topic of architectural history writing. Studies that define Mudéjar origins and character were mostly conducted by Spanish scholars. While one group of scholars explains that Mudéjar origins have Islamic roots, another emphasizes its Christian aspects. Notably, recent research has altered former classifications, concentrating on geographical facts in addition to cultural varieties. This study investigates the sources of Mudéjar architecture and draws attention to the origin, identity, and historiographical problems that are common in architectural history studies. An evaluation of historical writing about the Mudéjar concept, particularly survey books, will help us to identify the ambiguities and clarify the conceptual and terminological tools used.

Keywords: Iberian Peninsula; Spain; architectural history writing; Mudéjar architecture; survey books.

Karabük Üniversitesi Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü, Karabük

Başvuru tarihi: 28 Kasım 2014 - Kabul tarihi: 27 Mayıs 2016

İletişim: Meltem ÖZKAN ALTINÖZ. e-posta: meltemozkan@gmail.com

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Georg G. Iggers *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge/ Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, isimli kitabında tarih disiplininin bilimden ziyade edebiyatla olan ilişkisinden kaynaklı sübjektifliğine dikkat çeker. Sanat ve mimarlık tarihi alanında araştırmacıların sübjektif veya objektif tavırlarını gözlemlemede referans kaynaklarının, 'survey books' incelenmesi ilgili disiplinlerin gelişmesi bağlamında fırsatlar sunmaktadır. Referans kaynakları veya diğer adı ile başvuru eserleri araştırmacıların gerek kendi ülkelerinin tarihlerine gerekse başka ülkelerin tarihlerine bakış açılarını, konuya yaklaşımlarını sergilemektedir.¹ Bu kaynakların kapsamı yazarların konulara verdikleri önemleri de açığa çıkarır. Yalnızca konulara verilen önem ve yaklaşım tarzı bile kimi yayınlarda hikayeci tarih olarak tanımlayabileceğimiz bir çok anlatıyı ele verir.

Sanat ve Mimarlık Tarihi alanında başvuru kaynakları genel olarak alanla ilgili toparlayıcı bilgiler sunar. Oluşan bu bilgi birikiminin ne şekilde okuyucuya aktarılacağı yazarların hangi konuyu ne şekilde sunmak istedikleri ile ilgilidir. Bu noktada historiography olarak bilinen tarihyazımı sorunsal ön plana çıkmaktadır. Bu haliyle sanat ve mimarlık tarihi referans kaynaklarının incelenmesi, bütünlükçü tarihsel bir yaklaşım içerisinde araştırmacıların siyasi ve toplumsal yaklaşımlarını analiz etme fırsatını vermektedir.

Bu çalışma kapsamında Mudéjar Mimarisi ve onu belirleyen siyasi ve kültürel etmenler incelenmekte ve bu yönüyle makale İspanyol mimarlık tarihi yazımının oturduğu sancılı akademik yapıya dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Makalede sırasıyla Mudéjar konusu etimolojisi, mimarisi ve üslupsal sorunlarıyla birlikte değerlendirilecektir. Söz konusu üslupsal inceleme Mudéjar Mimarisi'nin melez yapısının yarattığı tarihsel ve historiografik açmazları belirgin hale getirmeyi amaçlamaktadır. Son olarak grafik analizlerden elde edilen sonuçlar Mudéjar Mimarisi'nin kaynakları ve üslupsal sorunları, mimarlık tarihi yazımında karşılaştığı problemleri tarihsel bir perspektifle ortaya koyacaktır.

Katolik Gücün Yükselişi ve Mudéjar Kavramının İberya'da Ortaya Çıkışı

Yaşanan taht kavgaları, sosyal düzende var olan çarpıklıklar İber Yarımadası'nda hakimiyet kurmuş Vizigotların zayıflamasına, Kuzey Afrika kaynaklı saldırılara açık hale gelmesine yol açar. Tarık bin Ziyad 711'de Cebeitarık Boğazı'nı geçerek karşı kıyıya ulaşması, Vizigot egemenliğini başkent Toledo'yu (Tuleytula) alarak sonlandırması İber Yarımadası'nda 8.yy'dan başlayıp 15.yy sonlarına kadar sürecek olan İslam hâkimiyetini Batı'ya tanıttırır. Bu fetih hareketi bölgede yeni bir siyasi-kültürel egemenliğin kapılarını aralar.

1. Abdurrahman'ın coğrafyada yarattığı huzurlu ortam yerini çok geçmeden isyanlara, kabile içi çekişmelere, Berber kökenli grupların Kuzey Afrika'dan gelerek Endülüs Emevi Emirliği'ne son vermesine bırakır. Zayıflayan Endülüs Emevileri'nin yerini 16.yy'da kadar hüküm sürecek olan çeşitli yeni İslami Emirlikler alır. Diğer taraftan yaşanan bu iç çekişmeler ve bölünmeler Hıristiyan unsurların yeniden güçlenmesine yardımcı olur. Katolik krallıklarının 11.yy'da başlayan bu saldırıları zamanla İber Yarımadası'ndaki Müslümanları yarımadadan tamamen atma hedefine dönüştür.³

İslamiyet'in 8.yy'daki hakimiyetiyle bölgede Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi unsurlar bir arada yaşamaya başlarlar. İspanyolcada *convivencia/ biraradalık* olarak tanımlanan bir mozaik örüntünün parçaları olurlar. Bu gruplar hem gündelik hayatlarında hem de mimari gibi kültürün somut alanlarında İslam kültürünün izlerini sergiler. Bu kültürel karşılaşmaları ve etkileşimleri yani kültürleşme (*acculturation*) sürecini dönemin mimarisinde somut bir biçimde gözlemlemek mümkündür.⁴ Emirlik Dönemi'nde görülen bu barışçıl atmosfer Kuzey Afrika'dan gelen Berber kökenli Murâbitlar'ın İslamiyet'in kurallarının katı uygulayıcıları olarak tarih sahnesine çıkmasıyla değişmeye başlar. Akademi dünyasında genel kanı Murâbitlar'ın Emirlik Dönemi'nin hoşgörü ortamından uzak baskıcı davranışlarının Katolik güçlerin yeniden fetih (*re-conquest*) olarak tanımlanan işgallerine hız kazandırdığı çerçevesinde birleşmektedir; ancak 11.yy'ın Osmanlı'nın gelişmesinden rahatsızlık duyan Batı'daki genel Haçlı yapılanmasının yeniden fetih ideolojisinin şekillenmesindeki etkisinin büyük olduğu düşünülebilir.

10.yy'da yüzyılda Kutsal Roma Germen İmparatorluğu kurulmuş ve Ortaçağ'ın Hıristiyan Haçlı ruhu şekillenmeye başlamıştır. Haçlı Ruhu Avrupa'da Müslümanların yönetiminde bulunan ve Hıristiyanlar tarafından da kutsal sayılan Kudüs'ün tekrardan ele geçirilmesi bağlamında somutlaşmış sistemli işgal hareketleridir. Avrupa'da büyüyen bu Haçlı ruhunun İber Yarımadası'na 11.yy' da sirayet ettiği görülür. İber Yarımadası'nın dağlık bölgelerini oluşturan İslami yönetimlerin eline geçmemiş olan kuzey bölgelerde fanatik Katolik güç şekillenmeye başlar. Bu ideolojik yapılanmalar yayılımcı bir politika izleyerek Müslümanları yarım adadan atmak için mücadele eder.⁵ Yeniden fetih hareketleri olarak bilinen bu oluşumun aslında Haçlı ruhunun İberya tezahürü niteliğinde, Hıristiyan olmayan unsurlara

³ Bölgede sırasıyla, Mülûk'ut-Tavaif (Küçük Sultanlıklar/Beylikler) Dönemi, Murâbitlar Dönemi (11-12.yy): Muvahhidiler Dönemi (12-13.yy), Gırnata Benî Ahmer Emirliği (Nasriler) Dönemi (13-15.yy) yaşanır.

⁴ Bu bağlamda Mozarabik terminoloji İslam siyasi şemsiyesi altında İslam kültürü etkisinde kalan Hıristiyan grupları tanımlamak için kullanılırken, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değineceğimiz Mudéjar terminolojisi İslami hakimiyeti sonrasında bölgede Katolik şemsiyesi altında yaşayan İslami nüfusu tanımlamak için kullanılır.

⁵ İberya'daki Katolik krallıkların Müslümanları yarımadadan atmaya dönük girişimleri için *reconquesta/ reconquest/ yeniden fetih* terminolojisi yaygın bir kullanım ağına sahiptir.

¹ Payla, 1999, s. 216-225.

¹⁵; Phillips and Rahn Phillips, 2010,

² Fletcher, 1993, s. 1; Watt, 2007, s.

s. 47-49.

karşı İber topraklarında Katolik unsurların birleşmesini ve savaşmasını ifade ettiği düşünülebilir.

Huzursuz ortamda yaşayan Hıristiyan ve Yahudi unsurlar, Müslümanları tamamen İber Yarımadası'ndan çıkartmak isteyen fanatik Katolik savunucuları tarafından ikna edilerek, re-populacion olarak tanımlanan yeniden yerleştirme politikasına dahil edilirler. Bu politikayla Hıristiyan ve Yahudi toplumların kuzeyde tampon bölgeler oluşturmaları desteklenir. Yeniden fetih hareketinin bir sonraki aşaması Müslüman topraklarda oluşturulan bu tampon bölgelerin kolaylıkla ele geçirilmesidir. Yeniden yerleşim politikasına ek olarak, Katolik krallıklar yarımada etnik ve kültürel tabanlı çatışmalarla bozulan politik İslami yapıdan faydalanırlar; nitekim farklı Müslüman gruplarından birini diğerine karşı destekleyerek İslami emirliklerin güçlerin zayıflamasına ön ayak olur ve sırasıyla gücünü yitirenleri ortadan kaldırırlar.⁶

Stratejik bir biçimde atılan askeri-politik adımlar 1492'de son İslami krallık olan Ben-i Ahmer Devleti'nin Katolikler tarafından ortadan kaldırılmasına zemin hazırlar. İberyada İslam hakimiyetinin sonlandırılmasının yanı sıra yarım adanın çok kültürlü yapısı tek kültür çatısı altında toplanmak istenir. Bu amaçla yüzyıllardır yarım adada yaşayan Yahudi unsurların dinleri zorla değiştirilir. Hıristiyanlıkları şüpheli bulunan bu gruplar zamanla yarım adadan tamamen sürülür. Sefarad adı verilen Yahudi grupların bir kısmı Portekiz'e gider ancak orda da baş gösteren Yahudi karşıtı davranışlar neticesinde Sefarad göçünün yönü Osmanlı'nın hakimiyetinde bulunan topraklara yönelir.⁷

Mudéjar Mimarisi ve Kaynakları

Mudéjar Arapça'daki "Mudajjan" kelimesinin İspanyolca'ya "Mudayyan" olarak geçmesiyle İber Yarımadası'nda 11.yy'da kullanılmaya başlar.⁸ Mudéjar etimolojik açıdan Hıristiyan grupların askeri başarı elde ettikten sonra yarım adada kalmasına izin verilen Müslümanları tanımlamak için kullandıkları bir terimdir. Aslında konuyla ilgili birincil mesele bu noktada doğmaktadır çünkü Mudéjar'in etimolojisi ve mimarlık tarihindeki kullanımı birbiriyle bağdaşmamaktadır. Mudéjar Mimarisi ile alakalı diğer önemli mesele ise sanat ve mimarlık tarihi çalışmalarında bu sanatın kimliğinin tanımlanmasında karşılaşılan çok yönlü anlatıların varlığıdır. Bu anlatılar çoğunlukla birbiriyle çelişmektedirler. Değişik metodolojik yaklaşımların eseri olan söz konusu anlatılar mercek altına alındığında, Mudéjar kelimesinin çevresindeki muğlak atmosferin irdelemesi, dolayısıyla bu yayınların eleştirilmesi kaçınılmaz bir hal almaktadır.

1492 yılı İspanya'da politik ve askeri galibiyetlerin yaşandığı bir tarihsel dönüm noktasına işaret eder. Bu tarih

İspanya'nın politik ideolojilerini sert bir biçimde uyguladığı, yeniden fetih, sürgün ve yayılcı sömürgeci uygulamalarını güçlendirdiği sürecin adeta doruk noktasıdır. İspanya'nın altın çağı bu tarihsel olaylar üzerine oturur. Amerika Kitası'nın keşfi aynı zamanda son İslami krallık olan Ben-i Ahmer Devleti'nin çöküş tarihidir. 1492 tarihi ile İber Yarımadası'nda politik anlamda kökten bir değişimden bahsedilebilirse de, kültürün sanat ve mimari gibi somut alanlarında bu durum daha çok bir dönüşümü başlatır. Müslümanların elinden alınan topraklarda önceki yüzyıllarda yaşamış olan farklı inanç geleneklere sahip toplumlar, özellikle İslami geleneklerden beslenen ortak bir sanat ve mimarlık zevkini paylaşmakta idiler. Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi nüfus gelenekleri paylaştıkları İslami estetik anlayışını İspanyol egemenliğinden sonra devam ettirirler ve Mudéjar Mimari üslubunun oluşumuna katkıda bulunurlar. Her ne kadar Mudéjar kelime anlamı itibarıyla Hıristiyan yönetiminde kalmasına izin verilen Müslümanlara atıf yapsa da, etimolojik karşılığında farklı olarak sanat ve mimarlık alanlarında etnik kimliği birbirinden farklılıklar taşıyan Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan ustalar tarafından gerçekleştirilen yapılara ve sanat eserlerine işaret eder. Bu yönüyle Mudéjar Sanatı'nın kelime anlamı ve bağlamı arasında bir uçurum oluşmaktadır. Ayrıca bu üslupta inşa edilen yapıların -istisnai bazı yapılar dışında-banileri genellikle Hıristiyan'dır.⁹

Müslümanlar Yahudilerin bir zamanlar maruz kaldığı asimilasyon ve sürülme politikalarının öznesi olurlar. Katolikler Yahudiler üzerindeki baskısını fetihten hemen sonra gösterirken Müslümanlara bu konuda biraz daha fazla zaman tanır. Hıristiyan egemenliği altındaki Müslümanlar yarım adada kalmalarına izin verdikleri kısa süre zarfında Mudéjar/Müdeccen terminolojisi doğar; ancak bu terminoloji Müslüman grupların zorla dinleri değiştirildiğinde yerini Morisco/Morisko tanımına bırakır. Bu tanım İslamiyet dininden Hıristiyan dinine geçmiş gruplar için kullanılırken bu gruplar gizli Müslümanlar olarak değerlendirilir. Her iki terminolojinin ortak noktası küçümseyici siyasi bir tavrın sonucu olarak ortaya çıkıp, negatif anlamlar taşıyan bir yapıya oturmasıdır.

Mudéjar Mimarisi Doğu ve Batı sanat geleneklerinin bir araya getirilmesi neticesinde "yeniden fetih ideolojisinin ironisi" olarak İber Yarımadası'nda 11.-17.yy arasında inşa edilmiş mimari eserlerle birlikte olgunlaşır. Özünde İslam Sanatı'nın dilini barındırır. Ancak bu dil diğer kültürel formlar içerisinde var olmaya çalışır ve bu varoluş çabası eklektik bir mimari tavrın ortaya çıkmasında belirleyici olur. Batı'daki Doğu olarak düşünebileceğimiz Endülüs İslam Uygarıkları beraberinde getirdikleri hafızayı bulunduğu coğrafyadan öğrendikleri ile birleştirerek İber Yarımadası'nda önemli bir medeniyetin kurucusu ve geliştiricisi olurlar.

⁶ Phillips and Rahn Phillips, 2010, ⁷ Shaw, 2008, s. 59.

⁸ Harvey, 1990, s. 3.

⁹ Watt and Cachia, 2007, s. 4, 5, 42, 154.

Bu coğrafyada şekillenen medeniyetin Endülüs'teki mimari geleneği birçok İslam ülkesinden farklılıklar arz etmekle birlikte, Kuzey Afrika ile sahip olunan coğrafi yakınlık İberya ve diğer İslam Devletleri arasında kültürel köprü'nün atılmasına etki eder. İber Yarımadası üç büyük din olan İslamiyetin, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın yerleşim merkezi olması nedeniyle kısa zamanda cazip bir kültürel çekim noktası haline gelir. Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan grupların birbirlerinden ve özellikle İslami kültürden etkilenmelerine yol açar. Bu etkileşim öylesine kuvvetlidir ki, modern İspanyol dili bugün incelendiğinde içerisinde Arapça'dan geçmiş birçok kelime ile karşılaşılması muhtemeldir.¹⁰

Mudéjar, biçimsel açıdan İslamiyet'in malzeme, strüktür, biçim ve süsleme bileşenlerini çoğunlukla Batılı sanat formlarıyla yoğurur. Çoğunlukla banileri Hıristiyan olan bu sanatın kullanıcılarının kültürleşme aracılığıyla elde ettiği estetik zevk sayesinde İberya'da gelişme imkanı bulur. Mudéjar Mimarisi iki önemli kültürel dinamikten ve onların alt dallarından beslenir. Bunlardan ilki olarak kabul edebileceğimiz ana kaynak İslami ve Hıristiyan biçimlerden gelir. Söz konusu üslup Doğulu üsluplar ile Batılı üslupları bir araya getirir. İslami çerçevede Endülüs Emirliği, Taifa, Muratb, Muhavid ve Ben-i Ahmer siyasi yapılarının üsluplarını, Batılı çerçevede ise Romanik, Gotik ve Rönesans üsluplarını melezleştirilerek aynı yapı ölçeğinde yorumlar.¹¹

Mudéjar yapılarında görülen farklı mimari yorumlar İspanyolların yeniden fetih kronolojisi, yeniden nüfuslandırılan yerlerin durumu ve taşıdığı İslami gelenekle alakalı olarak ortaya çıkmıştır. Geniş bir zaman diliminde görülen ve etnik çeşitliliğe sahip bu yaşam geleneğinin Mudéjar gibi çok yönlü dinamik bir sanatsal üslup yaratması şüphesiz ki kaçınılmaz bir sonuçtur. Mudéjar Mimarisi'nde İslam Sanatı'na yaklaşan biçimsel oluşum geometrik süsleme anlayışında ve malzeme kullanımında baskındır. Yapılarda yoğun bir biçimde tuğla kullanılması İslami gelenekle açıklanmalıdır. Tuğlanın çini ile uyumu İslam Sanat ve zevkini yansıtırken aynı zamanda tuğlanın hem inşa hem de dekorasyon sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterir (Şekil 1–3). Yapısal unsurlardan ahşap çatı uygulamaları teknik ve geometrik süslemeyi kullanması itibariyle üslupsal açıdan İslam Sanatı'nın devamcisidir. Süslemeye sunduğu kolaylıklar neticesinde alçının yine çokça tercih edildiği bu yapılarda izlenmektedir. Toledo'daki 14.yy'a ait El Transito Sinagogu alçı ve ahşap malzemenin zengin kullanımına örnek teşkil eder. Ahşap hem örtü sistemi olarak yapıyı korurken, bir yandan dekoratif imkanlar sunar. Alçı benzer bir biçimde mekanın İslami dokunuşunun sonucunda elde edilen geometrik, bitkisel ve yazıdan oluşan süsleme repertuarı ile dikkat çekmektedir (Şekil 4).

Şekil 1. Santa Maria Katedrali ve Çan Kulesi, Teruel, 1171-1587 (Catedral de Santa Maria y Torre) (Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir).

Şekil 2. St. Martin Kilisesi Çan Kulesi detayı, Teruel, 1316 (Torre de San Martin) (Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir).

Şekil 3. La Seo Kilisesi, Zaragoza, 1318 (La Seo de Zaragoza) (Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir).

¹⁰ Watt and Cachia, a.g.e.

¹¹ Borrás Gualis, 1990, s. 20, 21.

Mudéjar Mimarisi'nin İber Yarımadası'nda yoğun kullanım ağına sahip olması bu üslubun yarım adanın her bölgesinde birebir aynı özellikleri sergilediği anlamına gelmemektedir. Mudéjar Mimari'sinin kendi içinde bir takım üslupsal farklılıklar taşıması coğrafi gerekçelere bağlanabileceği gibi aynı zamanda gezici usta kavramı ve sanat patronlarının- kollayıcılarının beğenileriyle açıklanabilir. Bu bağlamda İspanya'nın Aragon bölgesi kendine özgü geliştirdiği çok renkli mimari dili ile diğer bölgelerden ayrılır. Bu bölgede üretilmiş olan Mudéjar üslubundaki yapılar yaygın bir keramik kullanımı sergilerken Kastilya bölgesindeki uygulamalar değişkenlik gösterir. Aragon'da keramik kullanımı özellikle Mudéjar Mimarisi'nin en bilindik özelliklerinden olan çan kulelerinde görülür. Çoğunlukla kare plana oturan bu kulelerin, diğer bölgelerden farklı olarak Aragon'da kimi kez poligonal bir yapıya sahip oldukları görülür. Ayrıca Aragon bölgesi daha çok Gotik ve İslami unsurların karışımı ile oluşmuş bir Mudéjar üslubunu yansıtırken, bir diğer merkez olan Kastilya daha çok Romanik özellikleri sergiler. Bu farklılıklar Mudéjar'dan bahsederken Gotik-Mudéjar, Romanik-Mudéjar gibi bir takım sınıflandırmaların oluşturulmasına neden olmuştur.¹²

İslami kaynaktan beslenen yapı malzemeleri ve formlar dışında, Hıristiyan kaynaktan alınan mimari formlar ve malzemeler Mudéjar Sanatı'nın eklektik yapısına dair ipuçları verir. Romanik ve Gotik sanatta sıklıkla kullanılan taş malzeme Batılı bir yaklaşım olarak Mudéjar binalarında giriş gibi önemli sembolik değere sahip yapısal alanlarda kullanılmaktadır. Tordesillas, Valladolid'de bulunan Santa Maria Clara Manastırı sembolik kullanımı en iyi yansıtan örneklerden bir tanesidir (Şekil 5). İspanyol akademisyenler Mudéjar yapıların ortaya çıkmasını çoğunlukla taş malzemenin pahalılığına ve tuğla malzemenin ucuz aynı zamanda işçiliğinin kolay olmasına bağlamaktadır.¹³ Yapılarda temellerin ve giriş kapılarının taştan yapılıp binanın geri kalan kısımlarının tuğladan inşa edilmesi doğal olarak kimi yapılarda, dikkatli bakıldığında uyumsuz bir görüntünün oluşmasına yol açar. Bu hali ile malzeme ve formlar kültürel bir karşılaşmanın kimi kez uyumunu kimi kez de kültürel gerilimlerin bir yansıması olarak uyumsuzluğunu sunmaktadır.

Mudéjar Mimarisi ile İlgili Yaşanılan Üslupsal ve Histografik Sorunlar

19.yy'da İspanyol akademisyenler, mimaride görülen Mudéjar Sanatı'nı bir üslup olarak kabul etmekten ilerleyen zamanlarda bu durum değişir. Mudéjar'in bir sanatsal manifesto olduğuna ilk olarak José Amador de los Ríos değinir. El Estilo Mudéjar en Arquitectura/ Mimaride Mudéjar Üslubu kitabında Mudéjar Sanatı'nın Hıristiyan ve İslam sanatlarının karışımı olduğundan bahseden Ríos

Şekil 4. El Tránsito Sinagogu, Toledo, 14.yy (Sinagoga del Tránsito) (Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir).

Şekil 5. Santa Clara Kraliyet Manastırı, 15.yy, Valladolid (El Real Monasterio de Santa Clara) (Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir).

kullandığı ifade ile konuyu deyimsel bir biçimde açıklar. Ona göre Mudéjar Sanatı Hıristiyan Mimarisi ve Arap Mimarisi'nin evliliği neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımı ile 19.yy'da Ortaçağ'a yönelik İspanyol aydınlanma hareketi ile oluşan negatif tavrı bir nevi etkisizleştirir.¹⁴

Mudéjarismo¹⁵ sürecinin bir uzantısı olması ve Mudéjar'ın sanatsal açıdan melez bir yapıya oturması bu sanatın üslupsal değerlendirmesinde yaşanan sorunları beraberinde getirmektedir. Günümüzde Mudéjar'ın İspanyol sanat ve mimarlık tarihindeki algısı değişkenlikler göstermekle birlikte alandaki genel kanı Mudéjar'ın üslup olmaktan ziyade kültürel bir form olduğu yönündedir. Oy-

¹² Borrás Gualis, a.g.e.

¹³ Borrás Gualis, a.g.e, s. 161, 162.

¹⁴ Borrás Gualis, a.g.e, s. 23, 16; Flit-ter, 2006.

¹⁵ Yaşamın her alanında görülen Müslüman etkisi.

saki Mudéjar yalnızca biçimsel yaklaşımlarla değerlendirilmemelidir. Konunun kültürel etki alanlarının hesaplanarak biçimci bakış açısından sıyrılmış bir okumayla değerlendirilmesi daha uygundur. Tavsiye edilen bu yaklaşım Dr. Schapiro'nun üslup tanımından beslenmektedir.

Mudéjar'ın bir üslup olup olmadığı tartışmaları hala sürmele birlikte, aslında tek başına üslup net bir konu değildir; özellikle üslubun tanımı farklı uzmanlık alanları için içine girince değişkenlik göstermektedir. Her disiplinin kendine özgü üslup tanımlamaları mevcuttur. Sanat tarihçiler için üslup eserlerin tarihlendirmesine yardımcı olan bir fonksiyona sahipken eserlerin orijini ve bağlantıları hakkında ipuçları, cevaplar sunar.¹⁶ Genel olarak üslup değişmeyen form anlamında kullanılmaktadır. Görsel sanatlardaki kullanım sahası 18.yy'a kadar gider ve sanatçının değişmeyen yönü olarak kabul edilir. Üslup, teorik bir değer olarak nesnelere bir araya getirebilen ve ayırabilen özelliğe sahiptir. Kişisel zevki ve özerkliği ifade ettiği bu yönü ile imzaya benzer. Üslup kişisel kimliğin yanı sıra sosyal grupların deşifresinde de yardımcı olur dolayısıyla toplumsal grupların veya bir milletin de üslubu olabilir.¹⁷ Bu bağlamda üslup o grupların tanımlanmasında araç rolü üstlenir. Meyer Schapiro'nun da dediği gibi 'bireylerin ve toplumların kültürel manifesto olarak adlandırılacak tüm aktiviteleri, toplumsal bütünlüğünün somut göstergeleri" üslup bağlamında değerlendirilebilir. Schapiro'nun kültürel bağlamdan beslenen üslup tanımı Mudéjar'ın bir toplumu, bir dönemi yansıttığı için üslup kategorisinde değerlendirilebileceğine dair düşünsel fırsatlar sunmaktadır. Her ne kadar Mudéjar Sanatı farklı yapılarda form açıdan çeşitli yorumlanmalarla ortaya çıkmış olsa dahi aslında anlatılan ve beslenen kaynaklar aynıdır, zira Hıristiyan ve İslam elemanları birbiri içine geçerek kültürel bir damgaya dönüşmüştür. Bu damga İslami mekan, konstrüksiyon, teknik ve süslemeyi Hıristiyan ikonografi, mekan ve konstrüksiyon ile harmanlamıştır.

Mudéjar Mimarisi'nin melez bir yapıya oturması sanatsal değerinin tartışmaya açık olmasına yol açar. Bazen Mudéjar Sanatı İslam sanatının bir devamı olarak görülür, ancak kimi yayınlarda araştırmacılar Mudéjar Sanatı'nı, İslam ve Hıristiyan sanatlarının bağlantı noktası olarak değerlendirmektedir.¹⁸ Ancak Mudéjar'a bu şekilde iki kültürün bağlantı noktası gözüyle bakanların atladığı konulardan bir tanesi bu sanatın Hıristiyanlardan belki de daha heyecanlı bir biçimde Yahudiler tarafından kullanılmasıdır. Bu yönüyle Mudéjar Mimarisi çoklu kültürel yapıya sahiptir. Toledo'daki Samuel Halevi ve Santa Maria Blanca Sinagogları 13.yy'ın Yahudi yapılarında Mudéjar üslubunda yapılmış önemli yapılar olarak karşımıza çıkarlar ve bu yapılarda Almohad üslubunun Yahudi sanatındaki karşılığını buluruz¹⁹ (Şekil 6). Yahudilerin kullanmış olduğu formalar İslam Sa-

Şekil 6. Santa Maria Blanca Sinagogu, 12.yy, Toledo (Sinagoga del Santa Maria la Blanca) (Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir).

natı ile çok daha yakın bir ilişki kurmaktadır. Diğer taraftan Hıristiyan yapılarında karşılaşılan İslami formlar daha çok Romanik, Gotik gibi Batılı sanat formları ile kullanılmakta, yazının girişinde de belirtildiği üzere Romanik Mudéjar, Gotik Mudéjar gibi melez tanımlamalarla İspanyol yazının da yaygın bir biçimde adlandırılmaktadırlar.

Mudéjar Mimarisi'nin sanatsal kategoriye yerleştirilmesinde yaşanan sorunlara, açmazlara bu sanatın hangi metodolojik yaklaşımla ele alınacağı ve hangi kültürel başlık altında değerlendirileceği sorunsalı eklenmektedir. İspanyol mimarlık tarihi yazımının Mudéjar Mimarisi'ni ne derece ele aldığı konusu ilgili ülkede Mudéjar Sanatı'nın mimarlık tarihi çalışmalarındaki temsili noktasında önemlidir. Kronolojik yapılanmanın deşifresine yönelik yaptığımız analizlerle konunun sosyo-politik alt yapısı ortaya çıkmıştır.²⁰ Kütüphane arşivlerinde elde edilen yayınların kronolojik incelemesi 19.yy'da Mudéjar Sanatı ile ilgili başlayan çalışmaların 20.yy başlarında sekteye uğradığını ve Mudéjar Sanatı'na duyulan ilginin 1975 sonrası tekrar başladığını ortaya koymaktadır.²¹ Kanımızca bu durum İspanya'nın 20.yy başlarında yaşadığı sivil savaş sonrasında 1975 yılına kadar deneyimlediği diktatörlük rejimi ile ilgilidir. Franko'nun liderliğinde saf Katolik İspanyol milletinin inşası İslami geçmişe ve onun uzantısına olan ilgiyi engellemiştir (Şekil 7).

İspanyol mimarlık tarihinin Mudéjar Mimarisini nasıl ele aldığı konusu ile ilgili olan veriler referans kaynakların incelenmesinden elde edilmiştir. Referans kaynaklar araştırılan konu ile ilgili ilk ve genel bilgileri vermesi açısından incelenmeye değer yayınlardır. Başvuru kaynakları olma-

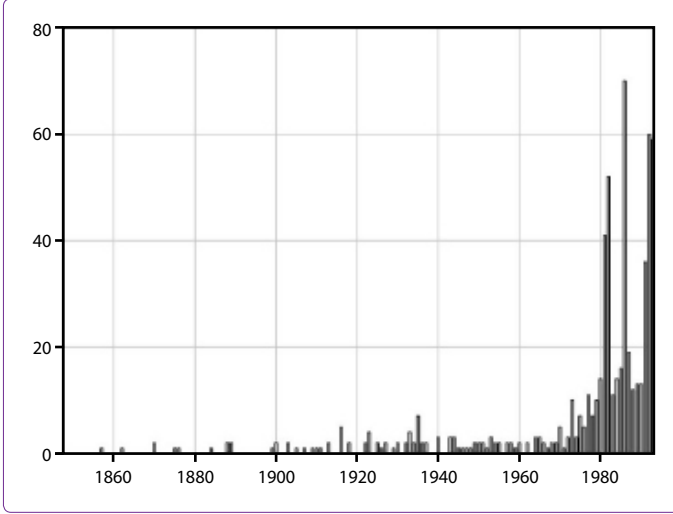
¹⁶ Schapiro, 1998, s. 143-149.

¹⁸ Crites, 2010, s. 9.

¹⁷ Schapiro, 1998; Leuthold, 2010, s. 148. ¹⁹ Dodds and Walker. 1992, s. 118.

²⁰ Analizler İspanya'da yer alan çeşitli üniversite ve devlet kütüphanelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu kütüphaneler; Valladolid Üniversitesi Kütüphanesi, Madrid Özerk Üniversitesi (UAM/ Universidad Nacional Autónoma de Madrid), Sevilla Üniversitesi Kütüphanesi, İspanya Milli Kütüphanesi, Madrid'deki Comptense Üniversitesi, Meksika Milli Özerk Üniversitesi'dir (UNAM/Universidad Nacional Autónoma de México).

²¹ Araştırma çalışmanın amacına yönelik olarak konuyla doğrudan ilgisi bulunan, Mudéjar tanımını başlığına taşıyan veya Mudéjar'ı doğrudan çalışma konusu haline getiren yayınları ele almıştır.

Şekil 7. Mudéjar yayınlarının 1860-1993 yıllarını kapsayan grafik illüstrasyonu.

rı nedeniyle mimarlık tarihinin sınırlarının bu çalışmalarla belirlendiği düşünülebilir. Bu yönüyle referans kitapların yazılmasında yazıldıkları dönem ve yazarın tutumu büyük önem taşımaktadır. Her bir referans yayın yazarın bilgi, düşünce ve anlam dünyasının şekillenmiş formları olarak karşımıza çıkarlar. Bu bağlamda, Mudéjar Mimarisi'nin ve tarih yazımının durumu en iyi İspanya'nın referans kaynaklardan takip edilebilmektedir. Çalışma kapsamında yayınların incelenmesi İspanyol akademisyenlerin konuya bakış açılarını, konuyu ele alış şekillerini ortaya koymaktadır.²² Sanat ve mimarlık tarihi kitaplarında Mudéjar algısı İspanya tarihinin İslam hakimiyeti ile kesintiye uğradığını ele veren düşünceler silsilesini sunmaktadır. Uygulanan metodolojilerin kronolojik olarak İslam Sanatı'nı ve Mudéjar'ı nereye koyacağını bilmez hali bu yayınlarda anakronizm sorununu ortaya çıkartmaktadır. Nitekim İslami dönem kimi kez 16.yy'dan sora anlatılan bir süreç haline gelerek İber Yarımadası'nın tarih skalasından, bir nevi coğrafyanın ve ülkenin geçmişinden kopar.

Mudéjar Mimarisi tarih yazımının politik gündemle olan ilişkisi Franko'nun hayata gözlerini yumduğu yıl olan 1975'de Mudéjar konusu üzerine özel sempozyum serilerinin yapılmaya başlaması ile açığa çıkmaktadır. Katılımın yüksek düzeyde olduğu bu sempozyum serileri günümüzde yapılmaya devam etmekte, akademisyenlerin zaman içinde değişen yaklaşımlarını ortaya koymaktadırlar. Bu amaçla incelenen sempozyum serileri; Actas del Simposio Internacional de Mudéjarismo başlığı altında değişik yıllarda on iki defa gerçekleştirilmiştir.

²² Çalışma kapsamında incelenen başvuru yayınları; Contreras, 1934, Lampérez y Romea, 1930; Torres Balbas, 1948; Bevan, 1981; Gaya Nuño, 1963; Chueca Goitia, 1965; Yarza Luaces, 1996; Calvo Castellon, 1987; Martín González, 1982; Nuño and Morán, 1996; Altet, 1998; Ristori, Sánchez, and Ramírez, 2002; Gutiérrez and Domínguez, 2003; Abrantes, Fernández, and Manzarbeitia, 2004; Lapunzina, 2005.

Kronolojik çalışmaların ve Mudéjar ile ilgili sempozyum serilerinin incelenmesinden Mudéjar Mimarisi ile ilgili çalışmaların çoğunlukla bölgesel nitelikte olduğu ortaya çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak oluşturulan grafik analizler İspanya özelinde hangi bölgelerin sıklıkla çalışıldığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu analizlerde sırasıyla en çok Aragon, Endülüs, Valensiya, Kastilya la Mancha, Kastilya ve Leon bölgelerinin çalışıldığı görülmektedir. Bu durumun gerekçesi söz konusu bölgelerin yoğun bir Mudéjar mirasına sahip olmasının yanı sıra, ilgili bölgeler üzerine yapılan yayınların sıklığı ile ilişkilendirilebilir. Örneğin, Extremadura bir diğer önemli Mudéjar nüfusunun bulunduğu ve Hristiyan patronların iş verdikleri bölge iken, sempozyum serilerinin incelenmesinde Extremadura'nın çalışılan bölgelerden en azı olduğu gözlemlenmektedir. Sanıyoruz ki gelecekte akademisyenlerin bu bölgelere yönelik ilgilerinin projeler ve destekler yolu ile artırılması Extremadura'nın Mudéjar mimarlık tarihini gün ışığına çıkartacak ve bölgeyi daha ilgi çekici hale getirecektir.

Sonuç

İber Yarımadası'nın 711 tarihinden başlayarak deneyimlediği uzun soluklu İslami dönem kültürel açıdan zengin sonuçlar doğurur. Bu kültür yarımadasının hızla Katolikleştirilmesinden sonra etkisini sürdürerek uzun yüzyıllar boyunca belirleyici dili olur. Mudéjar Mimarisi'ni ortaya çıkartan nedenler Mudéjar Mimarisi'nin İspanyol akademisyenlerin çalışmalarında karşılaştığı sorunlara ışık tutmaktadır.

Mudéjar Mimarisi içinde yaşadığı çok kimlikli toplumu iyi bir biçimde yansıtmakla birlikte, bu yazıda bir aradalıktan kastedilen politik ve turistik gerekçelerle çizilen barışçıl bir atmosfer değildir; her biri farklı şartlar altında değişimden, dönüşümden geçen bir coğrafya ve onun sosyal sorunlarla birlikte gelişen çok yönlü kimliğidir. Mudéjar Mimarisi bir arada yaşamının somut göstergesi olarak insanlık tarihinin ortak hafızasını dışa vurmaktadır. Bu sanatın uygulaması diğer taraftan üç büyük dinin bu ortak hafızaya bilinçli ya da bilinçsiz sahip çıkması olarak yorumlanabilir. Şüphesiz bu hafızanın oluşmasında en önemli etken yaygın bir biçimi ile Endülüs Medeniyeti olarak bildiğimiz ama aslında birçok İslami farklı etnik yapıların şekillendirdiği İslam devletleri- siyasi yapılar ve onların kültürel uzantıdır.

Mudéjar tanımının genel kullanımının sahip olduğu etnik ve kültürel bağlamlarla Mudéjar üslubunun içerdiği biçim ve anlam dünyasının farklılığından kaynaklanan çelişkilerin uyumsuzluğu, Mudéjar tanımı ve kullanımını sıkıntıya sokmaktadır. Bu çalışma Mudéjar Mimarisi için İspanyol mimarlık tarihi yazımındaki yerini sorgularken ilgili mimarlık tarihi yazımının Mudéjar tavrını muğlak bırakan veya zaman zaman yok sayan tavrını çeşitli metodolojik yaklaşımlarla ortaya çıkartmıştır. Yayınların incelemesi, özellikle

referans kaynaklarının değerlendirilmesi ve sempozyum serilerinin incelenmesi Mudéjar çalışmalarının bölgesel bir karakter taşıdığını ve büyük oranda İspanyol akademisyenler tarafından sürdürüldüğünü göstermiştir. Bu çalışmalarda ideolojik yönelim İspanyol sanat ve mimarlık tarihi yazımının bir kısmında anakronik yaklaşımları doğurmuştur. Kısaca; Mudéjar Mimarisi incelendiğinde temel olarak üç sorunsal nokta belirlemektedir. Bunlardan ilki, Mudéjar Mimarisi'nin kaynağı ile ilgilidir. İkinci sorun, ilgili sanatın üslup olarak kabul edilip edilmemesi konusunda ortaya çıkan tartışmalarda izlenmektedir. Son olarak, bu çalışma ile İspanyol sanat ve mimarlık tarihi kitaplarındaki Mudéjar algısının ideolojik nedenlerle ilintili olan anakronik yazımının en sıklıkla gözlemlenen bir diğer mimarlık tarihi yazım sorunsalı olduğu tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- Azcárate Ristori, J. M., Pérez Sánchez, A. E., Antonio Ramírez, J. (2002) *Historia del Arte, España*, Anaya Publisher.
- Abrantes, R., Fernández, A., Manzarbeitia, S. (2004) *Arte Español para Extranjeros*, Madrid, Editorial Nerea.
- Barral I Altet, X. (1998) *Art and Architecture of Spain*, Boston, New York, Toronto, London: Little, Brown & Company.
- Bevan, B. (1981) *Historia de la Arquitectura Española*, (Barcelona: Joventud Editorial).
- Borrás Gualis, G. M. (1990) *El Arte Mudéjar*, Teruel, Instituto de Estudios Turolenses.
- Calvo Castellon, A. (1987) *Historia del Arte Español*, Madrid: Editorial Plus Ultra.
- Chueca Goitia, F. (1965) *Historia de la arquitectura Española: Edad antigua y edad media*, Madrid, Editorial Dossat.
- Contreras, J. (1934) *Historia Del Arte Hispánico*, Barcelona, Salvat Editores.
- Crites, D.A. (2010) "From Mosque to Cathedral: The Social and Political Significations of Mudéjar Architecture in late Medieval," Unpublished Ph.D dissertation., Seville University of Iowa.
- Dodds, J. Walker, D. (1992) "Introduction", *Al-Andalus: The Art of Islamic Spain*, edit. Jerrilynn D.Dodds, New York, The Metropolitan Museum of Art, s. xix- xxii.
- Espino Nuño, J., Morán, M. (1996) *Historia del Arte español*, Spain, Sgel.
- Fletcher, Richard. (1993) *Moorish Spain*, Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Flitter, D. (2006) *Spanish Romanticism and the Uses of History Ideology and the Historical Imagination*, Legenda Series, London.
- Gaya Nuño, J. A. (1963) *Historia del Arte Español*, Madrid: Editorial Plus Ultra.
- Gutiérrez Á., Domínguez, R. (2003) *Manuel de Arte Español*, Madrid: Museo del Prado.
- Harvey, L.P. (1990) *Islamic Spain 1250 to 1500*. Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Watt, M., Cachia, P. (2007) *A History of Islamic Spain*, U.S.A & U.K: Aldine Transaction Publishers.
- Martín González, J. J. (1982) *Historia del Arte*, Madrid, Editorial Gredos.
- Lampérez y Romea, V. (1930) *Historia de la arquitectura cristiana española en la edad media según el estudio de los elementos y los monumentos*, Madrid, Espasa-Calpe.
- Lapunzina, A. (2005) *Architecture of Spain*, United States, Greenwood Publishing Group.
- Leuthold, S.M. (2011) *Cross-Cultural Issues in Art: Frames for Understanding*. New York, NY: Routledge.
- Torres Balbas, L. (1948) *Ars Hispaniae: Historia Universal Del Arte Hispánico*, Volumen Cuarto, Madrid Editorial Plus Ultra.
- Pyla, Panayiota. (1999) "Historicizing Pedagogy: A Critique of Kostof's *A History of Architecture*," *Journal of Architectural Education*, 52/4, s. 216-225.
- Phillips, W. D., Rahn Phillips, C. (2010) *A Concise History of Spain*, New York, Cambridge University Press.
- Schapiro, M. (1998) "Style," *The Art of Art History: A Critical Anthology*, Ed. Donald Preziosi. U.S.A: Oxford University Press, 1998. s. 143-149.
- Shaw, S. (1991) *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, New York: New York University Press.
- Yarza Luaces, J. (1996) *Historia del arte Hispánico: Arte Medieval II*, Volume II, Madrid: Alhambra Editorial.